

07.00.00 08.00.00 გეოგრაფია HISTORICAL SCIENCES

დავით მალაზონია

XIX საუკუნის ძარღიშვილი საისტორიო აზრი ისტორიის გამოძრავებაზე ძალაში შესახებ

საზოგადოების ისტორიული განვითარების პროცესში ხალხის როლის წინა ძლანზე წამოწევა, მისი მნიშვნელობის ჯეროვანი გაზრდება XIX საუკუნის ისტორიოგრაფიისა და სოციოლოგიის საერთო ნიშანი იყო.

მისი მოთხოვების საფუძველზე წევეტდა ისტორიის მამოძრავებელ ძალთა საკითხს ქართული ისტორიოგრაფია და საზოგადოებრივი აზრი. ხალხის ცნებაში სამოციანებლები მოელ მოსახლეობას, მისი ყოველ უკუნის ერთობას გულისხმობდნენ. საკითხის ასეთი გაზრდება მჭიდროდ უკავშირდებოდა მათ ეროვნულ პლატფორმას, განმათავსეუფლებელი მოძრაობის საერთო სტრატეგიას.

ისტორიაში ხალხის გადამწყვეტი როლის აღიარებისა და ბაქრაძე და ი. ჭავჭავაძე უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მასის შზადყოფნას – ისტორიოს მიმღინარე ისტორიულ პროცესში პოზიტიური უნდაცია, და თეთო ამ პროცესის მსვლელობისადმი მის გაზრდულ დამოკიდებულებას. გამოჩენილი პიროვნების მოქმედება ხალხის საერთო ინტერესებითა და მოთხოვნილებებით განსაზღვრულად წარმოედგინათ ა. წერეთელს [4,426], ს. მესხსა (6,№16) და 6. ბიზანიშვილს.

პიროვნების პროგრესული როლი დიდია, როდესაც მისი მოქმედება ხალხის ინტერესთა ორბიტაში შევვა – ამ სწორი თეზისიდან გამომდინარე იხილავს 6. ნიკოლაძე მასის მნიშვნელობის საკითხს [3,327].

საზოგადოებრივი პროგრესის შესაძლებლობებს მასის, ინდივიდისა და ობიექტურად არსებული ისტორიული პირობების ერთობლიობას უკავშირდნენ გ. წერეთელი და ვაჟა-ფშაველა [1,138]. საერთო ჯამში, მსოფლიო ისტორიას ისინი კანონზომიერ პროცესად მიიჩნევდნენ, რომლის მამოძრავებელ იმანინტურ ძალად მიმღინარე პროცესებისადმი მასის დამოკიდებულებას, მისდამი მხარდაჭერას თელია.

აქედან გამომდინარე უკავშირდნენ 6. ნიკოლაძე [3,328] და გ. წერეთელი [8] საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ხასიათის, უკავე უორმირებული პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემის შეცვლას ხალხის მზადყოფნას, მასში არსებულისადმი შეურიგებელი დამოკიდებულების ზრდის ტენდენციას და ინტერესთა კონსლიდაციას. ამავე დროს, მათი მიღებობა მასის ქატეგორიისადმი დიუქტენციებულია. იგი პოზიტიურ როლის მხრიდან განათლების (მოდელი ეულტური), მირგებში ასრულებს (გ. წერეთელი), სხვა შემთხვევაში (ბრძოლის კატეგორიის) ბეჭებით აგრესიულ, პროგრესისადმი ანტაგონისტურ იარაღად იქცევა და ისტორიული განვითარების წარმართველ ძალად პიროვნებები გვევლინებიან (6. ნიკოლაძე) – ისტორიაში ხალხის უკავშირური დატერიტოვის თვალსაზრისით განათლების უაქტორის გაუნივერსალებაში, წევნი აზრით, სუბიექტური სოციოლოგიის გაელენა იგრძობა.

– სეპარისტია ისტორიაში ხალხის როლისადმი განმანათლებელთა დამოკიდებულება [9,1-4] – მასში ისინი ირაკიონალურ (საზრისეს მოყლებულ), ზნეობრივად დეგრადირებულ სტიქიას (დამანგრევებს) ხედავდნენ [10,50] (გამონაკალისა რუსოსა და შილდრის პოზიციები [10,134]). განსხვავებულია პეგელისა (საზოგადოებრივ პროგრესს საკუთრივო გონიერების სრულყოფას უკავშირდნებს, რაც ხალხის (ან მისი ნაწილის) ამ პროცესში მონაწილეობით ხორციელდება) და მოგვანებით პოზიტივისტური სოციოლოგიის (უარყოფდა გენის, როგორც ინდივიდუურთა განმანათლებელი თვისების განსაკუთრებულ მნიშვნელობას [9,204]) შეხედულები.

საკითხისადმი არათანამიმდევრულ დამოკიდებულებას ავლენდა რუსული ისტორიოგრაფიული აზრი: ს. სოლოვიოვი და გ. ჩიჩერინი სახელმწიფოსა და ხალხის ცნებებს აიგივებდნენ. რეაქციულად უნდა ჩაითვალოს დ. ილოვაისეის თვალსაზრისი, რომ მასა წარმოადგენს „ეთნოგრაფიულ ნიადაგს“, რომელიც თავისი თავიდან გამოყოფს მოქმედ პირებს, ასევე ხვოსტოვის (პროგრესს ახორციელებს მასასთან – კონსერვატიულ ელემენტთან დაირისპირებული პირებები), 6. კარევეისა (ისტორიულ პროცესის შინაარსი პიროვნებებისა და ორგანული გარემოს ურთიერთობამდე დაქავს) და სხვათა შეხედულებები.

უაღმისა და ანინებდა ხალხის როლის ხალხოსნური სოციოლოგიაც (ლავროვი, მიხაილოვსკი, ტკაჩევი). განსხვავებულია ისტორიკოსების კ. ბეგებულებ-რიუმინისა და ვ. კლიუხესკის, აგრეთვე, რუსული ხაზოგადოებრივი აზრის წარმომადგენლების: 6. ჩერნიშევსკის, ბ. ბელინსკის, ა. გერცენის, ნ. შელგუნოვის, დ. პისარევის, სახელოვანი მწერლისა და ტოლსტოის პოზიციები. ისინი ისტორიაში ხალხის როლისადმი თატიმალურ დამოკიდებულებას გვიჩვენებენ, დაუშვებდა და თვლიან მასის მოქმედების კონცენტრირებას ცალეშე ინდივიდთა მოღაწეულებაში.

ხალხის როლის აღიარებით გამოდის მარქსისტული ისტორიოგრაფიაც იმ განსხვავებით, რომ ისტორიულ პროგრესის განხორციელებისა მთავარ როლს (მასისა და პიროვნების ფაქტორებთან თავანულ კაუზიში) გვოქალურ (სოციოლურ-ეკონომიკურ, საზოგადოებრივ-ზნეობრივ) მოთხოვნილებებსა და თავისებურებებს აკისრებს (მარქსის, ალექსანდრი, უორდანის [8]).

ისტორიაში ხალხის როლის განსხვავებულ (თერგდალეულთაგან) ინტერესტაციას ვხვდებით ს. ბარათაშვილთან და ი. ფანცხავასთან – მათთვის მასა ინდივიდთა კერძო ზრახებს დამორჩილებული, ინიციატივასა და თვითარსებობის მოქმედებული ბრძოლა. პიროვნების როლის გაიდვალებამდე მიღიან ქართველი ხალხისნებიც – „ისტორიიდან ვიცით, რომ შესანიშნავი ხალხის საქმეები კი არ პბადებენ შესანიშნავი გამოჩენილ კაცებს, არამედ ეს უკანასკნელი . . .“. ვათხებულობთ კ. იმედის უაბლიკაციაში [7].

გამოჩენილი პიროვნებების მნიშვნელობის მატიმალურ განსაზღვრებას გვაძლევს ი. ჭავჭავაძე: „მათ შესწევთ მეტი უნარი – დროულად შეითვისონ ახალი იდეები და ხალხის სასიცოცხლო ინტერესებისადმი მათი მისადაგებით ხელი შეუსწონ, დააჩქაროს საზოგადოებრივი განვითარების პროცესი“.

კერძო პირი მაშინ მნიშვნელობს – აღნიშნავს ს. ნიკოლაძე [2,124], 6. ნიკოლაძე და გ. წერეთელი – როდესაც მისი კონკრეტული ზრახები საზოგადოებისთვისაც ხდება მისაღები. მხოლოდ ამ შემთხვევაშია ინდივიდის როლი ქმედით და პიროვნილი. „ისტორიული ჰემარიტებაა, რომ ერთს განკურმოებულ კაცს,

რომელსამე ხალხის ცხოვრების არც ერთ წერტილზე გაჩერება ან უკან დახვევა შეუძლია და არც მაინც და მაინც წინ წაწევა. ხალხის ცხოვრება მუდიმ წინ მიისწოდების, მუდიმ წარმატებაში შედის. განკურმოვნებულ კაცს, თუ ის ეკოლიდ და გენიალურია, შეუძლიან მხოლოდ იმავე ბენდით გარემობათა წყალობით, ცოტა-ოდენი ბიჯი წინ გადამდგრებინონ ("ს. მესხი). ამასთან, სავსებით სწორია 6. ნიკოლაძის შენიშვნაც, რომ პიროვნების მოქმედების შეცემას ხშირად სუბიექტურ ინტერპრეტაციას წარმოადგენს, რაც მისდამი საზოგადოების დამოიდებულებას არაერთგაროვანს ხდის. აღსანიშნავია, რომ 6. ნიკოლაძე ისტორიის მამოძრავებელ ძალთა მნიშვნელობის განხაზღვრისას ისტორიზმის პრინციპს ემყარება. იგი მიუთითებს, რომ საზოგადოების სოციალურ-პოლიტიკური სტრუქტურის დროში ცვალებადობა განაპირობებს კიდევ მასისა და ინდივიდის უზუნციური დატვირთვის განსხვავებულობას პერიოდებისად მიხედვთ.

ამრიგად, ქართველი სამოცანედები ისტორიაში ხალხის წამყვანი როლის აღიარებით როდი უარყოფდნენ გამოჩენილ პირთა მნიშვნელობას. მათი მოღვაწეობის საინტერესო მხარეთა გაცნობას კა, მეცნიერულთან კრთად, უდიდესი ზერობრივი ფუნქცია ეკისრებოდა – „დიდ-უნენგბორინ კაცთა და სახელოვან გმირთა მაგალითებით ისტორია სწურთნის ერსა, ხრდის და დიდებული საქმენი გულს უკავებენ მოქმედებისათვის, აქეზებენ, ამხევებენ, თუ, ნამეტანად, ის მაგალითები ერის ისტორიისანი არიან. ერი თავის გმირების ცხოვრებითა და მაგალითებით უნდა პულდებულობდეს, თუ მართლა ერობა პულს“ [5,245].

სწორედ ამიტომ განხილავადა ილია გმირ ქართველ მეფეთა და სხვა გამოჩენილ მამულიშეიმულთა ცხოვრებას, როგორც დიდ სააღმნიდელო ძალას; სწორედ ამიტომ უთმობდა იაკობი დიდ აღგილს მათზე დაწერილ ნაწარმოებებს თავის სახელმძღვანელობებში.

– გამოჩენილ მოდერნების სუვერენიტეტი მნიშვნელობას გადამწყებებს ანიჭებდნენ, პიროვნების მოქმედებას თავისთავად მნიშვნელობას აცლიდნენ და მის როლს ისტორიის სხვა განმანიშვნელებელ ძალებს უქმედებარებდნენ: ჰეგელი (მსოფლიო სულ), პოზიტივისტები (განათლებულ საზოგადოებას), სოციალ-დარენიზმი (ბუნებით გარემოს).

ისტორიაში პიროვნების როლის განუივრსალებას ვხვდებით ჯერ დეკადრისტებთან, ხოლო მოგვიანებით ხალხისნებთან. მათი აზრით, მოწინავე პიროვნებები „კრიტიკული აზროვნებით“ აგნებენ თავისი დროის თეორიულ ჰეშმარიტებას და გონიერულ ფილოსოფიურ საზრისხე დაუშენებული პრაქტიკული მოღვაწეობით შეუძლიათ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ფორმების ძირებით შეცვლაც (XIX საუკუნის მიწურულისათვის, მარქსიზმის გავლენით, ხალხოსნებმა მცირე კორექტივი შეიტანეს საკუთარ კონცეფციაში – პიროვნების მნიშვნელობის პარალელურად აღიარეს ეკონომიკური გარემოს როლიც (ლავროვი, ტკაჩევი)).

განსხვავებულ მეთოდოლოგიურ პრინციპები წარმოადგინება კატეგორიულ კატეგორიულ აზრი. ისტორია, მათი განმარტებით, ობიექტურად კანონიზმიერი პროცესი, რომელშიც პიროვნებებს „დამნარე ელემენტების“ უზუნცია აისარიათ (ბელინსკი, გრიცენი, დოროლიუბოვი); მათი მოქმედება, ძირითადად, სუბიექტური მიზანდასახულობით – კლასობრივი მოტივაციის ხორციელდება (ნ. ჩერნიშევსკი).

ისტორიკოსები: ა. ბესტუშევე-რიუშინი და ვ. კლიუხევსკი მიუთითებდნენ გამოჩენილი პიროვნებების მოღვაწეობის განუშრელ კავშირის საზოგადოებასთან.

ქართველი მოაზროვნები კაცობრიობის განვითარების პროცესზე გარემო და ისტორიული პირობების გავლენის თვეზის პატიმარულ განმარტებას იძლევიან.

გამოჩენილ მოღვაწეებს სამოქმედო ასარეზს თვით გეორგი შემზადებს – „თამარ მეუე წარმოშევა ოქროს ხანაზ“ [4,540]. რიგ თბიერტურად არსებულ გარემოებათა თანხვდორის (ძევლის ღრომოგმულობა, განახლებისათვის საყოველთაო მზადეოფუნა და შესაბამის მისწავლებათა რეალიზაციის აუცილებლობა. . .) შემთხვევაში პიროვნებას შეუძლია საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე არსებითი გავლენის მოხდენა (იძლია). მეტიც, ი. ჰავეგაძის აზრით, ეპოქის მოთხოვნებით იერი საზოგადოების ცნობიერებაზეც ახდენს გავლენას, რადგან ცნობიერი სამყარო რეალურ კავშირშია გარემო ფაქტორებთან. და მაინც, გარემო პირობები ილიასათვის მაღალერმინიბელი აბსტრაქცია როდია. პირიქით, პიროვნებისა და საზოგადოების აქტიური როლი ისტორიაში გამოიხატება მათ უნარში – ჩასწერენ კაოქათა თავისებურებებს და მათდა სასურველად გარდაქმნან იგი: „ადამიანები განა მარტო მაყურებელი არიან ცხოვრებისა, არამედ მოქმედი პირინცა. ცხოვრება არის თეითონ ამ პირთა ქმნილება, ნამოქმედარი და ჰირნახული“.

ობიექტურად არსებული გარემო პირობების, მათ შერის, სოციალური ურთიერთობების ხასიათის გავლენას ისტორიულ პროცესზე აღიარებდა 6. ნიკოლაძე. ს. შესხის სწორი მითითებით კა საზოგადოებებისა და ეკრომ პირის მოქმედება, მათგან უნებურად, არცთა იშვიათად, ადგენტური პასუხის შექმნილ სიუზეციაზე.

ისტორიული განვითარების პროცესში გარემოს ფაქტორის მნიშვნელობას აღიარებდა ეკროპული და რუსული სამეცნიერო აზრი. განმანათლებლური სოციოლოგის ერთ-ერთ თავისებურებად გარდაქმნან იგი: საზოგადოებრივ პროგრესის დაკავშირება არიან ცხოვრებისა, არამედ მოქმედი პირინცა. ცხოვრება არის თეითონ ამ პირთა ქმნილება, ნამოქმედარი და ჰირნახული“.

ამ თვალსაზრისთან ახლოსაა სოციალ-დარენიზმი – ცალკეულ ინდივიდებსა და მთლიანად საზოგადოებაში კოდინიგბულია ბიოლოგიური მონაცმები, რომელთა განხორციელებითაც იქმნება ისტორია [9,204], ისტორიულ პროცესზე ბუნებრივი გარემოს გადამწყევებ გავლენას საზოგადოებრივ ფორმათა კოლექტიურ ფისტოლოგიასთან ერთად აღიარებდნენ პირიტივისტები [4,204].

განსხვავებულ პრინციპებით განვითარებით, რუსული რევოლუციურ-დემოკრატიული აზრი ბუნებრივ გარემოზე მეტ მნიშვნელობას ისტორიულად ჩამოყალიბებულ გარემოს ანიჭებდა (გამონაცლის წარმოადგენდა კ. კლიუხევსკი).

ისტორიის მამოძრავებელი ძალების რაგვარობის საკითხი ბოლო ღრომოდე იწევეს აზრთა სხვადასხვაობას. თეოდალურებითა პირიტივის არც თანამედროვე კონცეციების შეჯერება იქნება ინტერესს.

თითქოსდა, „ზეადამიანური“ თვისებებით მოსილი გამოჩენილი პიროვნებების „ყოვლისშემძლებლის“ აღიარებს ინგლისელი უილოსოფონი ა. ტოინბი [12,46]. კ. პოპერი და მ. გინბერგი მეტ მნიშვნელობას

(პიროვნებასა და მასასთან შედარებით) მეცნიერთა უკანას (საერთოდ, ელიტის როლს) ანიჭებულ, ისინი თვლიან, რომ ისტორიას საზოგადოებრივი უნივერსიტეტის ცოდნა სძენს. ხალხს, როგორც ისტორიულ სუბიექტს თეორიულფად მნიშვნელობს აცლის კ. როთაკერი - „ისტორიული მსვლელობა იყიდის შინაარსს იყიდის ხალხის წიაღიძან გამოსულ ხელმძღვანელთა მიერ დასმული იდეალურია ამოცანებიან“.

განსხვავებულ მეთოდოლოგიურ საფუძველზე აგებდა მხჯელობას საბჭოურ-მარქსისტული ისტორიიგრაფია - აქ პიროვნების მოქმედება არ სცილდება მოცემული ემოქის გარემოებათაგან ჩაკარნახევ შესაძლებლობათა ფარგლებს .

საერთო ჯამში, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული საისტორიო აზრი აყენებდა და იქვემდინარებდა ისტორიის თეორიულების პროცესის - საზოგადოებრივი პროგრესის წარმმართველი ძალების კონკრეტულ მნიშვნელობას, მათ უზრუნველყო დატვირთვას და მათი ურთიერთმმართვების საესებით ლოგიკურ მონახანს გვთავაზობდა. ქართველ სამოციანებლით პოზიციების ოპტიმალურობას კიდევ უფრო ნათელს ხდის მათი შეუძლება სათანადო უკროპულ და რუსულ თეორიულ მიმდინარეობებთან.

ლიტერატურა

1. ვაჟა-ფშაველა. თხზულებანი. ტ. V. თბილისი, 1964.
2. მესხი ს. თხზულებანი. ტ. II. თბილისი, 1963.
3. ნიკოლაძე ნ. თხზულებანი. ტ. I. თბილისი, 1962.
4. წერეთელი ა. თხზულებათი სრული კრებული. ტ. XIV. თბილისი, 1961.
5. ჭავჭავაძე ი. ნაწერების სრული კრებული. ტ. V. თბილისი, 1927.
6. „დროება“. 1875.
7. „იმდინ“. 1881.
8. „ქადაგი“. 1895.
9. Вайнштейн О. Л. Историография средних веков. М., 1940.
10. Вилпер Р. Ю. Общественное учение и исторические теории XVII-XIX вв. М., 1925.
11. Историко-философские исследования. Свердловск, 1988.
12. Кон С.И. О современной истории буржуазной философии. М., 1957.

რეზიუმე

XIX საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული საისტორიო აზრი მეცნიერული მეთოდოლოგიის საუზღველზე წარმატებდა ისტორიის მამოძრავებელი ძალების რაგარობისა და მნიშვნელობის საკითხებს. იგი აღევატურდა აფასებდა ისტორიაში ხალხის (მასის) პოზიტიურ ფუნქციას - განმსაზღვრელ გავლენას მომდინარე პროცესებზე. ასევე დიდ როლს აკუთვნებდა გამოწენილ პიროვნებებს, რომლებიც ახალი (პროგრესული) იდეების დროული მიგრაციით და ხალხის საარსებო ინტერესებზე მათი მოგებით ხაგრძნობდა აჩქარებდნენ საზოგადოებრივ განვითარებას. მათი რწმენით, ასევე დიდია ისტორიული პირობების მნიშვნელობა, რაც ისტორიის მამოძრავებელი სუბიექტების მოქმედებისათვის ხელსაყრდელი გარემოს შექმნით არსებით გავლენას ახდენს საზოგადოებრივი ცხოვრების შედეგობ მსვლელობაზე.

Давид Малазония

Грузинское историческое мнение XIX века о движущих силах истории

Резюме

Грузинское историческое мнение второй половины XIX века на основе научной методологии решало вопрос происхождения и значения движущих сил истории. Оно адекватно оценивало позитивную функцию народа (массы) в истории – определяющее влияние на происходящие процессы. Также большую роль придавало выдающимся личностям, которые своевременным принятием новых (прогрессивных) идей и применением их к жизненным интересам народа, ощутимо ускоряли общественное развитие. По их убеждению, также велико значение исторических личностей, которые, создавая соответствующую среду для действий движущих субъектов истории, оказывали существенное влияние на дальнейший ход общественной жизни.

David Malazonia

The role of Notorious Representatives of the Georgian Society in Fostering Development and Transformation of Public Opinion in the Second Half of the XIX century Georgia

Summary

In the second half of the XIX century guidelines of Georgian historiography were presented in the form of scientific methodology. The influence of people on development of political events, the role of notorious representatives of the society in fostering development and transformation of public opinion were clearly reflected in the methodology which confirmed once again importance of historical circumstances in effective implementation of plans set forth for the improvement of public well-being as a guarantee of the promising future.